

5. Шаров С. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи / С. Шаров, Т. Шарова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2017. – № 2. – С. 149-154.

УДК: 82'0:81'22

Наместюк С.В., Рак О.М.

Буковинський державний медичний університет
СУЧАСНІ ПРОПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В
ДОСЛІДЖЕННЯХ ТСО

Розглядаються новітні зарубіжні та вітчизняні літературознавчі дослідження, пов'язані з важливим культурологічним феноменом інтертекстуальності, так чи інакше фіксують функціонування культурологічного транзиту у вигляді традиційних фавул та образів. У колі інтерпретаційної проблематики сьогодні цей факт очевидний, позаяк рецепція таких текстів намагається, «шар за шаром знімаючи й прочитуючи пласти певних персоналізованих позначень (умовно знаків), дійти до гетерогенної першопричини тексту». Новий Завіт, антична література, тексти епохи Відродження постачають приклади використання «чужого».

Ключові слова: *теорія традиційних сюжетів і мотивів, інтертекстуальність, рецептивний підхід, інтертекстуальний палімпсест.*

Рассматриваются новейшие зарубежные и отечественные литературоведческие исследования, связанные с важным культурологическим феноменом интертекстуальности, так или иначе фиксируют функционирования культурологического транзита в виде традиционных фавул и образов. В кругу интерпретационной проблематики сегодня этот факт очевиден, поскольку рецепция таких текстов пытается, «слой за слоем снимая и прочитывая пласты определенных персонализированных обозначений (условно знаков), дойти до гетерогенной первопричины текста». Новый Завет, античная литература, тексты эпохи Возрождения поставляют примеры использования «чужого».

Ключевые слова: *теория традиционных сюжетов и мотивов, интертекстуальность, рецептивный подход, интертекстуальный палимпсест.*

The latest foreign and Ukrainian literary researches, connected with the important cultural phenomenon of the intertextuality, are considered in one way or another, they record the functioning of culturological transit in the form of traditional phrases and images. In the circle of interpretative issues today, this fact is obvious, since the reception of such texts is trying, «layer by layer, removing and reading the layers of certain personalized signs (conditional signs), reach the heterogeneous root cause of the text». The New Testament, the Antique literature, the Renaissance texts provide examples of the use of «the foreign».

Key words: *theory of traditional plots and motives, intertextuality, receptive approach, intertextual palimpsest.*

Концепція діалогізму М. Бахтіна, в якій він розглядає «чуже слово» як слово осмислене, що набуває позатекстової, міжтекстової і внутрішньотекстової полівалентності, започатковує, як широко визнається, теорію інтертекстуальності. Крім того, вчений підкреслює «емоційно-вольовий аспект сприйняття форми твору» [1], тобто йдеться про певні зачатки поняття іманентної рецепції. Проте поняття інтертекстуальності з'явилося завдяки активній теоретичній роботі авторів французького авангардного літературного й теоретичного журналу «Тель кель» («фр. Tel Quel – «Такий, як є»), що презентувало спершу французьку

структуралістську школу. Продовжуючи ідеї Бахтіна відносно «здатності будь-якого тексту вступати у взаємодію із іншими, викликати асоціації з ним» [10, с. 145], у науковий обіг терміна «інтертекстуальність» у значенні текстової взаємодії попередніх форм у межах певного тексту вводить французька дослідниця семіотики Ю. Крістева (у 1969 р.) [7]. Натепер зміст запропонованого нею терміну суттєво розширюється та видозмінюється залежно від сприйняття та міркувань представників різнобічних дослідницьких позицій.

Сьогодні інтертекстуальність стала самостійною аналітичною категорією й в українському літературознавстві (див. праці: Н. Корабльової, Р. Дзика та ін. [5, 88]). Зокрема, поєднання таких науково нетотожних рівнів, як рецептивний, герменевтичний та інтертекстуальний підхід спостерігаємо у багатьох сучасних працях (зокрема, В. Корнійчука [6], Л. Кавун [4], Л. Мацевко-Бекерської [8]).

Розглядаючи загальні питання інтертекстуальності та проблему інтертекстуальних зв'язків у творах окремих прозаїків і поетів (у тому числі трансгресію сюжетів, мотивів, кліше в інше семантичне поле), таке тривимірне бачення порушеної проблеми підтримують праці А. Гурбанської [2], Р. Дзика [3] та В. Просалової [10], А. Тичініної [10].

У загальному сенсі концепція інтертекстуальності стала однією з головних методологічних платформ у сучасному літературознавчому полі. Постмодерністська концепція спровокувала багато суперечок у науковому літературному середовищі, зрештою отримавши визнання. Не лише постмодерністські тексти варто розуміти як інтеграцію та перетворення одного або кількох інших, попередніх текстів – в окремих випадках це екстраполюється й на тексти інших періодів.

У своїй передісторії теорія інтертекстуальності базується не лише на діалогічній концепції М. Бахтіна, але й на теоретичних розробках Ю. Тинянова та теорії анаграм Ф. де Соссюра.

В аспекті інтертекстуальності посилаються на думку М. Бахтіна про перманентний діалог між минулим та сучасним як взаємодію всіх текстів із попередньою та сучасною літературою, як певну реакцію на попередні тексти. М. Бахтін розробляв теорію міжтекстових зв'язків з точки зору ідеї поліфонічності тексту, спираючись на ідеї діалогізму та двоголосся, «бо на кожному слові залишаються сліди-«маркери» чиеїсь сказаності» та ідеї про «чуже слово». У цьому ж контексті важливим видається спостереження Ю. Тинянова про пародію, для якої основним джерелом використання та трансформації стають інші, попередні тексти. Крім того, значущі для теорії інтертекстуальності висновки Ф. де Соссюра: вивчаючи анаграми в індоєвропейських мовах, він коментував неодноразове їх використання та множинне входження інших текстів (сюжетів) в усі поетичні твори індоєвропейського походження. Спостереження і висновки вищеназваних учених сформували ідею про зв'язок так званого ініціального тексту та інтертексту як у літературі, так і в мовознавстві.

Схожість двох творів може спостерігатися на рівні таких літературознавчих парадигм, як сюжет, композиція, характерні риси персонажів, аналогічність в описі інтер'єрів та пейзажів тощо. Тобто інтертекстуальність може бути присутня як провідний принцип вторинного тексту чи, приміром, виявляти себе незначною деталлю, цитатами, алюзіями або різноманітними вкрапленнями ремінісценцій.

В аспекті функціонування традиційних образів, ключовими поняттями інтертекстуальності постають крістевські фено-текст та гено-текст, де перше

уявляється готовою, оформленою та незалежною структурою, що продукує наступний повтор. У баченні Р. Барта фено-текст – це твір, а гено-текст Крістєвої слід сприймати як текст. В нашій ситуації «Майстер і Маргарита» постає таким гено-текстом, який може породжувати різноманітні нові феномени словесного мистецтва. У будь-якому новому тексті приховано певні коди минулої культури. Для прибічників теорії інтертекстуальності «світ – це величезний текст, в якому все колись вже було сказане, а нове можливе лише за принципом калейдоскопа». Отже, в генезі інтертексту спостерігається міксація певних елементів.

Наукові рефлексії величезного ряду дослідників розгорнули вдалу термінологічну парадигму Ю. Крістєвої – це праці Р. Барта, Ж. Дерріди, У. Еко, Ж. Женетта, Ж. Ліотара, П. де Мана, Дж. Серля, М. Фуко, а також Ю. Лотмана, І. Ільїна, Г. Косікова, О. Рябініної, Г. Сюти. Зокрема, В. Ірвін справедливо відзначає, що «цей термін набув майже такої ж кількості значень, скільки є осіб, що його використовують, починаючи з тих, хто залишився вірним первісному значенню цього терміна, і завершуючи тими, хто просто використовує його як модний спосіб говорити про усталені в лінгвістиці терміни». Отже, в кожному разі термін «інтертекст» має розкривати своє значення у конотації з дослідницькою програмою, у нашому випадку – з теорією транзитивності.

Українське літературознавство інтерпретує нову парадигму у специфічних контекстах власного досвіду. Так, Р. Дзик розглядає зв'язок концепцій О. Потебні з теорією інтертекстуальності, зазначаючи, що суголосність учення Потебні новітній теорії пояснюється переважно типологічними збігами. В його роботі акцентується продуктивна перспективність звернення до ідей О. Потебні в аспекті новітніх літературознавчих методологій. У плані інтертекстуальності інтерпретується поняття «поетична мова» у розробці російських формалістів та їх послідовників, а також коментується розвиток ідей діалогічної природи слова і тексту в М. Бахтіна, які реконструюють генетичний зв'язок названих теоретичних систем.

Сучасне тлумачення теорії інтертекстуальності зосереджується на розшифруванні нескінченних мовних ігор: абсолютно вільному, іронічному оперуванні текстами, дискурсами, мовними кодами, що часто свідчить про цілеспрямовану активність творчої думки письменника. Науковці переступають через таке об'ємне розуміння тексту, розглядаючи його з точки зору невпинного процесу виникнення сенсу ніби ззовні. У межах категорії інтертекстуальності текст суттєво розширює рамки можливої рецепції. Наукові розробки Ю. Крістєвої та М. Барта щодо понять «інтертекст» та «інтертекстуальність» дали поштовх до такого нового різновиду, як «гіпертекст».

Ж. Женетт типологічно виділяє шість класів інтертекстуальних елементів, які обслуговують різні види міжтекстових зв'язків: 1) власне інтертекстуальність, конструкція «текст у тексті», що включає цитати й алюзії; 2) паратекстуальність, що характеризується співвідношеннями «заголовок-текст», «епіграф-текст»; 3) метатекстуальність, що характеризується створенням конструкцій «текст про текст»; 4) гіпертекстуальність, що характеризується створенням пародій на прецедентні тексти; 5) архітекстуальність, що характеризується жанровим зв'язком текстів; 6) інтертекстуальні явища: інтертекст як троп, інтермедіального стежки, запозичення прийому, впливи у плані стилю.

Н. Корабльова вирізняє три основні типи інтертекстуальних зв'язків: текстуальні, контекстуальні та метатекстуальні. Перспективність вивчення інтертекстуальних зв'язків сприяє створенню та декодуванню нових творів,

заснованих на старих, добре відомих сюжетах. В аналізі літературних творів інтертекстуального спрямування українська дослідниця пропонує свої стратифікаційні конотації: інтертекстуальність (взаємодія текстів і приналежність до інших текстів – «претекстів» – через рецепцію комунікативного процесу); інтертекст (поняттєве «стискання» множинності художніх явищ в єдине ціле і виявлення його цілісності); фрагмент тексту (поєднує текст з іншим та може бути впізнаваним, текст, фрагмент якого є в іншому тексті, стає ніби описовим текстом, мета текстом); автоінтертекстуальність (виникнення нового тексту, в якому вся система відношень опозицій, ідентифікацій та маскувань з текстами інших авторів діє вже в структурі ідіолекту певного автора, створюючи багатомірність його «Я». Таким чином, у процесі творчості другим «Я» поета, з яким він вступає у «діалог», є він сам).

На різних, історично віддалених етапах свого розвитку література відчула істотну трансформацію ментальності та художньої настанови. Сучасна література переосмислює або й зовсім відмовляється від стандартів, розширюючи й урізноманітнюючи простір настільки, що інтертекстуальність набирає відкритого характеру, сприяючи «переходу естетичної інформації з одного можливого світу думки й мови в інший». Н. Фатєєва виокремлює дві практично функціональні класифікації. Перша пропонує брати до уваги: 1) спосіб приєднання метатексту до прототексту (позитивний або полемічний); 2) рівень приєднання (явний чи прихований); 3) фрагментарність чи цілісність приєданого тексту. Друга класифікація, запропонована французьким дослідником Ж. Женнетом, виділяє 1) власне інтертекстуальність; 2) паратекстуальність; 3) метатекстуальність; 4) гіпертекстуальність; 5) архітекстуальність. У наступних розділах ми переважно дотримуємося позиції Ж. Женнета, але критерії першої з цих класифікацій також враховуються у висновках щодо конотацій роману В. Кулікова з булгаківським текстом.

Н. Фатєєва також запропонувала власну класифікацію інтертекстуальних взаємозв'язків, якою зручно послуговуватися і в нашому дослідженні: цитатність (цитати, алюзії, центонні тексти), паратекстуальність (цитати-заголовки, епіграфи), метатекстуальність (інтертекст-переказ, дописування «чужого» тексту, мовна гра з претекстами), гіпертекстуальність (осміювання та пародіювання), архітекстуальність та інші моделі, зокрема інтертекст як троп або стилістична фігура, інтермедіальні тропи або стилістичні фігури, звуко-складовий і морфемний типи інтертексту та запозичення прийому [10].

Стратегія нашого дослідження солідаризується з теорією комунікативно-дискурсивного аналізу (у сегменті наратології) в тому, що відносно принципу інтертекстуальності надто буквальне дотримання адекватності прочитання позбавляє сенсу будь-яку комунікацію. На наш погляд, важлива не стільки трактування явища інтертекстуальності різними школами, скільки, сама перспектива прочитання з урахуванням конкретно усвідомленої методологічної бази. Наукове значення поняття інтертекстуальності відповідає глибинним запитам сучасної епохи з її тяжінням до радикального оновлення всієї жанрової палітри літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М., 1975. 502 с.
2. Гурбанська А. «Воєнні» повісті Григора Тютюнника: художня реляція «сюжет-хронотоп». Укр. мова і літ. в шк. України. 2015. № 1/2. С. 16 – 21.

3. Дзик Р.А. Олександр Потебня і теорія інтертекстуальності. Питання літературознавства. Чернівці: Рута, 2010. Вип. 81. С. 37–44.
4. Кавун Л. Драматичний модус художності в новелах Григорія Косинки. Вісник Черкас.нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2010. Вип. 178. С. 23–27.
5. Кораблева Н. Інтертекстуальність літературного произведения. Донецьк: Кассиопея, 1999. 28 с.
6. Корнійчук В.С. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Львів, 2004. 485 с.
7. Крістева Ю. Семіотика. М.: Изд-во МГУ, 1970. 218с.
8. Мацевко-Бекерська Л. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору. Вісник Львів. ун-ту: зб. наук. пр. Серія: Іноземні мови. Львів, 2011. Вип. 18. С. 52–59.
9. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи: монографія. Донецьк: Східний вид. дім, 2005. 344 с.
10. Просалова В.А., Бердник О.С. Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2010. 152 с.
11. Тичініна А.Р. Сучасні методологічні практики: навч.-метод. посібник. Чернівці: ЧНУ, 2018. 160 с.
12. Тороп П. Проблема интертекста. Текст. Ученые зап. Тарт. гос. ун-та. Тарту: Тарт. ун-т, 1981. Вып. 567: Текст в тексте: труды по знаковым системам, 14. С. 33–44.
13. Червінська О.В. Аргументи форми: монографія. Чернівці: ЧНУ, 2005. 348 с.

УДК: 378:61:612.821.

**Ніколаєва О.В., Сафаргаліна-Корнілова Н.А.,
Кузьміна І.Ю., Шутова Н.А., Павлова О.О., Морозов О.В.
Харківський національний медичний університет
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ І ШЛЯХИ
ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ПОРУШЕННЯ**

Соціально-психологічна адаптація студентів пов'язана з великим психо-емоційним напруженням, що відбивається на рівні їх психічного і соматичного здоров'я. Зниження резерву адаптації та саморегуляції може привести до розвитку синдрому емоційного вигорання. Одним із шляхів профілактики порушення психологічної адаптації є використання інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, синдром емоційного вигорання, інтерактивні форми навчання.

Socio-psychological adaptation of students is associated with great psycho-emotional stress, which is reflected in the level of their mental and physical health. Reducing the reserve of adaptation and self-regulation can lead to the development of the syndrome of emotional burnout. One of the ways to prevent the violation of psychological adaptation is the use of interactive teaching methods.

Key words: social and psychological adaptation, emotional burnout syndrome, interactive forms of learning.

Соціально-психологіческая адаптация студентов связана с большим психо-эмоциональным напряжением, что отражается на уровне их психического и соматического здоровья. Снижение резерва адаптации и саморегуляции может привести к развитию синдрома эмоционального выгорания. Одним из путей профилактики нарушения психологической адаптации является использование интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, синдром эмоционального выгорания, интерактивные формы обучения.